

VITAANYAG A CREATIVE COMMONS-RÓL

A MIE állandó törekvése, hogy kapcsolatot keressen és együttműködjön vagy tartalmas vitát folytasson a szellemi tulajdonvédelem területén megjelenő minden irányzattal, koncepcióval. Ennek érdekében a hagyományos őszi szakmai konferencia keretében kerekasztal-beszélgetést szervez az ún. *Creative Commons* koncepció képviselőivel. A beszélgetés előkészítéseként a MIE elnöksége az alábbi vitaanyagot fogadta el:

CREATIVE COMMONS: HELYES DIAGNÓZIS, VITATHATÓ TERÁPIA

A MIE az ún. *Creative Commons* ("CC") koncepció számos elemét üdvözlendőnek tartja, az arra épülő szerzői engedélyezési modellel szemben azonban komoly fenntartásai vannak.

Üdvözlendő mindenekelőtt, hogy a CC is abból indul ki: a szerző az általa megalkotott művel maga rendelkezik. Ebből következően a CC is adottnak, sőt, engedélyezési modellről lévén szó, létjogosultsága előfeltételének tekinti, hogy van egy normarendszer, amely státutumokkal biztosítja, hogy a műve felett a szerző rendelkezhessek.

Ezen státutumok összességét szerzői jog néven ismerjük és alkalmazzuk.

A CC tehát nem a szerzői joggal szemben, hanem annak létét feltételezve kínálja – a saját definíciói szerint a "hagyományos" felhasználási szerződésekhez képest "alternatív" – engedélyezési modelljeit. Vitatjuk ugyan, hogy ezek az engedélyezési modellek valóban a felhasználási szerződések alternatívájának tekinthetők, üdvözljük azonban azt a közös platformot, hogy © nélkül ©sincs.

A CC e közös platformon túl is számos olyan nézetet képvisel, amelyekkel a MIE egyetért. Az alkotótevékenységet kölcsönösségre épülő közösségi aktivitásnak, a művek megosztását a mindenkit befogadó kulturális tér létrehozására szolgáló eszköznek tekinteni, nagyon is vonzó és korszerű szemlélet.

Azt sem tartjuk bajnak, hogy a CC ezen közben, antikapitalista-antiglobalista nézetekből merítve, olykor a művek kereskedelmi hasznosítását elsődlegesnek tekintő ún. "*copyright business*" ellenlábasaként határozza meg magát. Mindössze arra hívnánk fel a figyelmet, hogy ebből az antiglobalista nézőpontból legfeljebb a "*business*" lehet jogos kritika tárgya, maga a "*copyright*" nem. A szerzői jog fontos társadalmi céljai közé tartozik ugyanis az is, hogy figyelemmel legyen az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire. Ezt a célt főképp a szabad felhasználás folyamatosan alakuló eseteivel juttatja érvényre. De a közérdekek elismeréséhez járul hozzá azzal is, hogy a szerzőknek egyforma eszköztárat, a szellemi alkotások létrejöttének egyforma ösztönzést biztosít, tekintet nélkül arra, hogy a felhasználás engedélyezése elsődlegesen kereskedelmi hasznosításra irányul vagy sem. A szerzői jog tehát semmilyen érdekellentétet nem keletkeztet és semmilyen értékkrangsort nem állít fel az alkotói magatartásokban, aszerint, hogy a művet milyen feltételekkel kívánják a közönséghez juttatni.

Vélhetően, persze, a széleskörű hozzáférést engedő kulturális terek hiányáért a CC sem közvetlenül magukat az alkotókat, hanem inkább a szellemi tulajdon hasznosításában eluralkodó üzleti szemléletet okolja. Erre utal, hogy CC-hez hasonló "szabad kultúra" mozgalmak militáns képviselői gyakran hangoztatják: a "szellemi tulajdon" sokirányú társadalmi céljai közül, a mű-katalógusok eszeveszett gyarapításában és kifacsarásában

érdekelt óriáscégek kizárólag a "tulajdont" érzik sajátjuknak, más felelősséget nem hajlandók tudomásul venni. Ezzel az üzletpolitikával viszont – vallják e mozgalmak képviselői – akadályozzák, hogy a jelenkor legszélesebb értelemben vett alkotói meríthessenek a közös múltból, a kulturális örökségből, és ilyen módon végső soron magát a kulturális fejlődést gátolják. Ezért – szól a következtetés – olyan felelősségteljesebb és megengedőbb alkotói szemléletre van szükség, amely a hasznosítási monopóliumnál is erősebb társadalmi igényt, vagyis a kulturális értékek közösségi megosztását és átörökíthetőségét tekinti fő céljának.

Jóllehet, a kultúra = üzlet primitív képletét a MIE is elutasítja, az összkép megítélésünk szerint azért ennél jóval bonyolultabb, de legalábbis árnyaltabb. Hogy csak egy olyan tényezőt említsünk, amelyet a "szabad kultúra" mozgalmak, így a CC is, mintha figyelmen kívül hagynának: a termékek és szolgáltatások kereskedelmének globalizációja, illetve az ennek megfelelni igyekvő vállalatkoncentráció, a legkevésbé sem a szerzői jog, de még csak nem is szórakoztatóipar sajátja. Sokkal általánosabb gazdasági jelenségről van szó, amelynek az előnyeivel és hátrányaival még csak most szembesülünk. Ezzel együtt, lehet természetesen a széleskörű hozzáférést engedő kulturális terek hiányaért a szórakoztatóipar rövidlátó mohóságát kárhozzatni, és akár az igazság morzsái is ott rejtőzhetnek e koncepcióban, annyi azonban biztos: ennek a hiánynak az okai és főként megszüntetésének eszközei, nem a szerzői jogon belül keresendők.

De akkor hol? Az okok minden bizonnyal abban, hogy a szerzői jog a haszonelvű piacgazdaság paradigmái között, emberi jogi, kulturális, versenyt engedő és szolidaritási aspektusaitól gyakran megfosztva érvényesül. A hiányállapot megszüntetésének eszközei ezért meggyőződésünk szerint az említett aspektusok figyelembe vételében és a kulturális sokszínűség elismerésében keresendők. Olyan nemzetközi konszenzus megteremtésében, mint amilyen a tavaly októberben elfogadott UNESCO Egyezmény a Kulturális Kifejeződések Védelméről és Előmozdításáról.

Az Egyezmény első ízben fogalmazza meg az országok azon szuverén jogát, hogy más, egyebek mellett a szabadkereskedelmi egyezményeknek való alárendeltség nélkül, kulturális politikákat fogadjanak el, többek között,

- a) a kulturális kifejeződések, tevékenységek, áruk és szolgáltatások szabad cseréjének és áramlásának előmozdítására, ideértve a közszolgálati műsorszolgáltatást is;
- b) a művészek támogatására;
- c) kulturális célokat megvalósító közintézmények létrehozására és fenntartására.

Azt jelentené ez, hogy a MIE, tipikus közép-kelet európai beidegződéssel, már megint a mindenható államtól várná a megoldást? Szó sincs róla. Pontosan tudjuk, hogy ezek a politikák, amelyeket az államnak főként a jogalkotással és a költségvetéssel kell megvalósítania, csak kereteket, az alkotások létrehozásának és befogadásának képességére ösztönző helyzeteket jelentenek. Az viszont határozott meggyőződésünk, hogy itt, Magyarországon, ezek a politikák bármilyen szerzői engedélyezési modellnél jóval rövidebb idő alatt és jóval hatékonyabban megteremthetik azt a kulturális esélyegyenlőséget, amelyet a CC is alapvető céljának tekint.

* * *

A CC engedélyezési modelljével kapcsolatos fenntartásainknak a szűkebb értelemben vett jogi és technikai részletekre koncentráló kifejtéséhez – példaként – a kereskedelmi célú felhasználást kizáró, a mű feldolgozását, átdolgozását pedig csak az eredetivel azonos

licencfeltételek mellett engedő CC modellt vettük alaposabban is szemügyre (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu>):

A CC licenc formája és tartalma

Ha először ezt a leegyszerűsített, laikusoknak szóló elektronikus okiratot, a felhasználási engedély tömörített változatát (a CC terminológiában ún. "*Commons Deed*") nézzük, azzal kapcsolatban a következő elemek érdemelnek figyelmet.

1. Mindenekelőtt maga az elektronikus formában létező okirat ún. "jogkezelési adat", tehát a szerzői jogban szabályozott jogintézmény, hiszen "a jogosulttól származó olyan adat, amely a művet, a szerzőt vagy a műre vonatkozó jogok más jogosultját azonosítja, vagy a felhasználás feltételeiről tájékoztat (...) feltéve, hogy az adatokat (...) a mű nyilvánosságához történő közvetítésével összefüggésben jelenítik meg". Ugyanez elmondható természetesen a rövidített okirat teljes változatáról (a CC terminológiában ún. "*Legal Code*" – "Jogi változat", vagyis a licenc teljes szövege) is, amely hivatkozás (link) útján érhető el az egyszerűsített változat szövegéből.

2. Az első felhasználási feltétel: "Jelöld meg! A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon kell megjelölni a művet (pl. a szerző és a cím feltüntetésével)". Ez a követelmény nem más, mint a szerzői jogi törvénynek a név feltüntetésére (szerzőre nézve 12. §) vonatkozó, és a jogkezelési adattal összefüggő előírásának (96.§ (2) bekezdés) alkalmazása.

3. A Commons Deed szerint "A szerzői jogok tulajdonosának írásos engedélyével bármelyik fenti feltételtől eltérhetsz." A bővebb, Jogi változat definíciója szerint "a jogosult" (valószínűleg ez a személy nem más, mint a szerzői jogok tulajdonosa) "az a magánszemély vagy jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, aki/amely a Művet jelen Licenc feltételei mellett közzéteszi". Ha nem értjük félre ezt a kikötést, ez arra kívánna utalni, hogy a szerzői jogosult adhat bővebb terjedelmű engedélyt is, mint amit a blanketta alapján a felhasználó szerezne. A rendelkezés tehát szintén a szerzői jog fogalomkörében maradván szól az engedély terjedelméről, azzal meg nem kerülhető akadállyal, hogy a Commons Deed szövegéből az tűnik ki, mintha a szerzői jogosulttól különböző személy is adhatna felhasználási engedélyt. Ezen a ponton pedig az egész konstrukció megbicsaklik. A CC a szerzőnek azt a jogát helyezi a középpontba, hogy szabadon dönthet arról, hogy milyen korlátozások mellett (vagy nélkül) engedi meg műve felhasználását, csak a megközelítést próbálja megfordítani. Nem a szabad felhasználás jelenti a kivételt a kizárólagos joghoz képest, hanem a bármilyen felhasználási cselekményt korlát nélkül engedélyező modellhez képest lehet esetenként szűkíteni az engedélyezett felhasználást. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a szerzőtől különböző személy is adhatna ilyen engedélyt, hacsak nem szerzett a CC blankettát alkalmazó jogrendszer szabályai szerint az engedélyezésre jogot az eredeti jogosulttól.

4. Szintén a Commons Deeds tartalmazza, hogy "A fentiek nem befolyásolják a szabad felhasználáshoz fűződő, illetve az egyéb jogokat." Ez a "kikötés" megint csak arra utal, hogy a szerzői jog jogdogmatikai rendjébe illesztve gondolják érvényesíteni a CC licenc kitalálói a széleskörű felhasználási engedélyt. Ugyanakkor a szabad felhasználás kivételeinek megléte nem függ szerződési rendelkezéstől, az egyéb jogok körébe pedig – legalábbis a magyar jog rendjén – semmi nem tartozik, hacsak nem a jogkimerülés. Összességében is igaz, hogy abban a körben, ahol a szerzői jogi kizárólagos jog amúgy sem érvényesül, szükségtelen rendelkezni.

A sor még hosszan folytatható lenne, ám e néhány példa is igazolja, hogy a CC a szerzői jog fogalomrendjébe kíván illeszkedni, és a szerzői jog által tételezett kizárólagos jogok és kivételek jogdogmatikai rendjére épül, csupán a "kizárólagos jog – kivétel" logikáját megfordítva kíván nagyszámú felhasználási szerződés többféle modelljéhez "blankettát", általános szerződési feltételt rendelni. A szerzői jog és az iparjogvédelem sem tiltja, és soha nem is tiltotta a mű/teljesítmény (műszaki alkotás) közkincsbe bocsátását. Ezt a szerzői jogban a díjról való kifejezett lemondás joga biztosítja (Szjt. 16.§ (4) bekezdés)¹. Emiatt nem áll fenn elvi, a paradigma szintjén létező ellentét a CC felhasználási engedély és a hagyományos szerzői jogi felhasználási engedély között, azaz vitatható, hogy ezek az engedélyezési modellek valóban a felhasználási szerződések alternatívái lennének.

A CC licenc hatása

A CC licencet tartalmilag még számos egyéb szempontból lehet és szükséges is elemezni. A jelen dokumentum állásfoglalás jellegéből következő terjedelmi korlátokra tekintettel azonban itt egyetlen további, lényegi ismérv elemzésére szorítkozunk. A licenc részletes feltételeit tartalmazó Jogi változat 3. pontja szerint (kiemelés tőlünk): "Jelen Licenc feltételei értelmében a Jogosult ezennel a Felhasználónak az egész világra kiterjedő, díjmentes, nem kizárólagos, folyamatos (az alkalmazandó szerzői jog szerinti védelmi idő teljes tartamára) felhasználási jogot biztosít (...)" A 7. b) pont szerint pedig (kiemelés tőlünk): "A fenti feltételek alapján az itt biztosított Licenc mindaddig érvényes, amíg az adott Műhöz kapcsolódó szerzői jogi védelem (copyright) fennáll. A fentiek csorbítása nélkül a Jogosult fenntartja magának a jogot a Mű eltérő licenc-feltételek mellett történő közreadására és a Mű terjesztésének megállítására, feltéve, hogy ezen döntése nem vezet jelen Licenc, illetve bármely más jelen Licencen alapuló Licenc visszavonásához. (...)"² A két idézett rendelkezésből az következik, hogy a CC licenc nem képes biztosítani a szerző művei, sőt életműve értékemelkedéséből eredő változások érvényesíthetőségét. A szerző ugyan bárkinek, bármely feltétellel engedélyezheti később a CC licence hatálya alá tartozó műveinek felhasználását, e joga azonban – mivel nem érinti, nem is érintheti a korábban megadott CC licencek hatályát, tehát kizárólagos felhasználási engedély adását nem foglalhatja magában – gazdaságilag kiüresedik.

A szerzői jog egyik fő célja, hogy az alkotó, illetve a mű létrehozásába befektető, a védelmi idő fennállása alatt folyamatosan részesülhessen a mű hasznosításának bevételeiből. Ezt jól tükrözi a közelmúltban a magyar jogba átültetett követő jogi irányelv (3) preambulum-bekezdése³, amely rámutat a vizuális alkotók és egyéb szerzők közti egyensúly megteremtésére (kiemelés tőlünk): "A követő jog célja az, hogy a képzőművészeti alkotások szerzőinek gazdasági részesedést biztosítson az alkotásuk sikeréből. Segítségével helyreáll az

¹ Az engedélyezési jog nélküli, kötelező közös jogkezelés körébe tartozó díjigények körében a díjigényről való lemondás tilalma megengedett, ez azonban nincs ellentétben a CC "licenccel", hiszen a részletes jogi változat 4 e) pontjának mindkét alpontja kifejezetten kiveszi az engedély hatálya alól a zene- és audiovizuális művek esetében a tipikusan közös jogkezelésbe tartozó jogok gyakorlását. A fordítás alapján készült magyar változat nem tért el az angol nyelvű, és az USA szerzői jogára épített mintától, pedig szükséges lett volna a kivételek közé felvenni az ott fel nem sorolt, kötelező, vagy kilépést engedő előírt közös jogkezelésbe tartozó engedélyezési jogokat és díjigényeket (pl. vezetékös továbbközvetítés engedélyezésének joga, vagy magánmásolási díjigények, amelyek értelemszerűen nem szállhatnak át a CC licenc alapján felhasználási jogot szerző személyre).

² A jogosult egyoldalú megszüntetési joga csak az engedély feltételeinek megsértése esetére áll (elvileg) fenn.

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról

egyensúly a képzőművészeti alkotások szerzőinek és azon egyéb alkotóknak a gazdasági helyzete között, akik műveik további hasznosításából bevételhez jutnak."

A CC licenc ezzel szemben – még akkor is, ha a szerző a kereskedelmi hasznosítást, mint a példaként vett modellben láttuk, kifejezetten kizárta – a művet elszabadítja, fizikailag és jogi értelemben is visszavonhatatlanná teszi, amely különös erővel érvényesül digitális környezetben. Szükséges ezért, hogy rámutassunk arra: a CC licencet adó szerző elesik a korábban így felhasznált műve olyan piaci értékesítésétől, amelyre egyébként a törvény alapján alanyi joga és gazdasági értelemben lehetősége is lenne.

Összegezve: a szerzői jogi felhasználási szerződések egyrészt ugyanúgy képesek megfelelni a művek közösségi indíttatású, nem kereskedelmi célú megosztására irányuló alkotói igényeknek, mint a CC modellek, másrészt viszont azoknál rugalmasabban és ésszerűbben igazodnak a szerző művei, illetve akár életműve értékemelkedéséhez, így a felhasználás egészének folyamata felett teljesebb ellenőrzést biztosítanak.